

Öznenin Trajedisi: Aynanın Ötesine Geçmek*

Erman KAÇAR**

Makale Geliş / Recieved:26.06.2019
Makale Kabul / Accepted:30.06.2019

Öz

Bu çalışmada Lacan'ın ayna evresi kuramı ile bir mitolojik anlatı olarak Narkissos öyküsü arasında kurulan yeni ve post yapısalcı bir söylem ele alınacaktır. Bu söyleme göre özne 'benlikten' sonra gelen bölünmüş bir yapıdır. Lacan'a göre 6-18 aylık bir bebek, ayna evresinde ilk kez kendi benliğinin ayırımına kendisinden farklı ve kendisinin dışında bir yerde, bir yansıtıcı yüzeyde varmaktadır. Bebek, bu yansıtıcı yüzeyde karşılaştığı imajını ilk defa annesinden özerk bir varlık ve kendine ait bir bütünlük olarak algılamakta ve bir ideal-ben olarak tasarlanan bu özerk varlığa büyük hayranlık duymaktadır. Yani bebek, kendi varlığını bir imaj üzerinden ayırt ederek kendisine bu imaj yoluyla birlik duygusu kazandırmış ve kendi benliğini hayran olunması bir bütünlük olarak kavramıştır. Fakat bu benlik ve bütünlük duygusu, Lacanyen gerçekliğin (reality) öğeleri olan dil ve toplum yasaları ile özne olmak pahasına parçalanmaya mahkumdur. Narkissos da -tıpkı Lacan'ın aynasındaki gibi- kendi yansıması üzerinden hayran olduğu imajını gerçekliğin içinde kavrama çatışmasında kaybetmiş ve bu dünyaya bir imaj olarak tutunduğu benliği de özne olmak pahasına sudaki aynanın ötesine geçerken boğularak yok olmuştur. Diğer bir deyişle Narkissos'un sudaki yansımasında hayran olduğu benliği; özneleşirken aşılmaz bir deformasyona uğramış ve Narkissos bunu hayatıyla ödemiştir. İşte bu çalışmada, Narkissos mitinde Narkissos'un ölümüyle sembolize edilmiş olan imgesel ile simgesellik arasındaki trajik bölünmenin yalnızca psikopatolojik bir olgu değil aynı zamanda felsefe tarihinde öznenin inşasına dair temel bir anlatı olduğu savı Lacanyen özne kuramı ile birlikte temellendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Lacan, Ayna evresi, Narkissos, İmgesel, Simgesel, Gerçek.

* Bu çalışma, 3 Mayıs 2019 tarihinde Uluslararası Mitoloji Sempozyumu'nda sunduğum aynı başlıklı bildiri metninin genişletilmiş halidir.

** Ardahan Üniversitesi, Felsefe Bölümü Öğretim Elemanı, ermankacar@ardahan.edu.tr. Orcid: 0000-0002-4635-9559.

Künye: KAÇAR, Erman. (2019). Öznenin Trajedisi: Aynanın Ötesine Geçmek. *Dört Öge*, 15, 75-84. <http://dergipark.gov.tr/dortoge>.

The Tragedy of Subject: Through the Mirror

Abstract

This paper explores a new and post-structuralist discourse on the relationship between Lacan's theory of mirror stage and the story of Narcissus as a mythological narrative. According to this discourse, subject is a construction posterior to the 'I'. Lacan suggests that in the mirror stage 6-18 months old infants discern the I as something distinct from and outside of themselves for the first time through a reflective surface. An infant comprehends the image they see in this reflective surface as a being independent of their mother and an object belonging to themselves, and they greatly admire this independent object as an ideal-I. That is, by discerning their own being through an image, the infant achieves a feeling of unity via this image and perceives their own being as an admirable unity. This feeling of I and unity, however, is doomed to decay as to become subject by means of the elements of Lacanian reality, namely language and the laws of society. Within the reality, Narcissus – exactly like in the Lacan's theory of mirror – lost the confrontation of perceiving the image he admired in his reflection. The I of Narcissus, which he has been holding on as an image in this world, is drawn and demised whilst going beyond the water mirror so as to become a subject. In other words, the I that Narcissus admired in the reflection of the water underwent an unsurmountable deformation and he paid the price with his life. In this study, from the perspective of the Lacanian theory of subject it will be argued that the tragic split between imaginary and symbolic order represented by the death of Narcissus is not only a psychopathologic fact, but it is also a fundamental narrative about the construction of subject in the history of philosophy.

Keywords: Lacan, Mirror Stage, Narcissus, Imaginary, Symbolic, Real.

Giriş

Lacan ontolojisine göre özne, *benlikten* sonra gelen ve kendi varlığına içkin bir eksikliği/farkı/fay hattını taşıyan bir yapıdır. Lacan, ayna evresi kuramını tam da bu yapı dahilinde, öznenin temel matrislerini oluşturan en önemli faz olarak nitelendirir. Fakat öznenin bir yapı (*structure*) olarak ele alınması, Lacan'ın çelişkiler mantığı ve topolojiye olan ilgisi ile birlikte ele alındığında, post-yapısalcı bir söylem içerisinde gelişen ve dönüşen bir özne anlayışını da beraberinde getirir. Yani Lacanyen kuram içerisindeki yapı (*structure*) tümüyle işlevseldir, yalnızca bir araçtır (*apparatus*). Bu bakımdan onun ontolojisi, rijit bir yapısallık üzerine kurulmamıştır. Kuramın içeriğindeki yapısal açıklamalar ve algoritmalar, onun karmaşık post-yapısal özne tasarımının kullanma kılavuzu gibi işlev görür. Çünkü Lacan'a göre bilinçdışının doğasını skolastik bir ontoloji kavrayışı içerisinde ele almak imkansızdır. Bir başka deyişle Lacan'a göre "varlık bakımından bilinçdışını yakalamak zordur ama onu bir yapıda kuşatmayı başarabiliriz." (Lacan, 2013, s. 38). Felsefe tarihinde Descartes'la birlikte ciddi biçimde analiz edilmeye başlanan *düşünen ben* ya da *bilinçli ben* düşüncesi, Kant'ın saf akıl ve anlama yetisi tasarımıyla ciddi eleştirilere maruz kalmış, 'ben' ve 'özne' kavramları için felsefe tarihinde yeni bir serüven başlamıştır. Bu serüven özellikle Kant ile birlikte mümkün deneyin (*erfahrung*) ar-

kasındaki nihai eyleyeni bulma çabasının sistematik atılımları biçimine dönüşmüş ve özne, tümüyle tecrübenin imkân-koşulu olarak görülmüştür. Fakat bu maceraya sonradan dahil olan post-yapısalcı ve post-hümanist söylemin temel özelliği de söz konusu bu 'benin' evrensel yanına itidalli biçimde yaklaşarak, onun genel geçer karakterini bozguna uğratmaktır ve bu düşünceye göre 'öznenin' ve 'hakikatin' birbirleriyle bir temsil ilişkisi içerisine giremeyeceği açıktır. Böyle bir ontolojide *temsil* denilen şey -Badiou terminolojisiyle- *tutarsız çokluk* olarak *boşluğun* 'yeni-den sunumundan' (*representation*) başka bir şey değildir. Yani *temsil*, öznelliğinin kalbinde daima varlığını sürdüren boşluğun sunumunun imagosudur. Bu ifadeler bize Lacan'ın ekseriyetle Batı metafiziğindeki *özdeşlik* algısına karşı çıkan ve *Bir (the One)* yerine çokluğu (*multiplicity*) öne süren çağdaş Fransız felsefesinin izleğini takip ettiğini gösterir. Zira bu felsefenin başat refleksi, *Bir* kavramına dayanmak suretiyle töz-temsil ilişkisi içerisinde, varlığı metafizik bir tahakküm altına alan geleneksel Batı metafiziğini bir tür yapı sökümü uğratarak olanaklı bir ontolojinin temel olanaklılık koşullarını ya da onun *olanaksızlık koşullarını* ortaya koymaktır. Lacan, temsilin dışında özne diye bir şeyin olmadığını ama hiçbir temsilin de bizi büsbütün ele geçirmeyi başaramadığını özellikle vurgular (Sarup, 2017, s. 20). Onun *anti-felsefe* dediği de tam olarak budur; nasıl ki Kant, ontolojiyi salt aklın analitiğine dönüştürmekle (Kant, 2010, s. 298) "felsefenin olanaksızlık koşullarına dair bir sorgulama yapmış olmaktadır" (Zizék, 2019, s. 19), Lacan da benzer şekilde kendi psikanaliz kuramında özneyi eylemlerimizin arkasındaki etken-fail olarak değil, aksine ona işlev ve evrensellik kazandıran paradoksal yapısı ile birlikte boşluğun üzerinde inşa olmuş bir varlığa-geliş (*coming-into-being*) olarak tanımlayarak, ontolojinin imkânsızlık koşullarını olumlamıştır. Bu bakımdan Lacan'a göre böyle bir düşünme biçimi, bizleri Cogito'yu doğrudan doğruya başlangıç noktası alan her türlü felsefenin karşısında olmaya zorlayacaktır (Lacan, 2005, s. 1). Bu düşüncenin kalbinde yer alan ve Lacan'ın 'ben' ya da 'bilinçli ben'in oluşum fazlarını analiz ettiği Ayna evresi de aslında basitçe bireyin tarihinde bir evre ya da çağ değil, içinde öznenin yapılanma serüveninin sürekli devam ettiği – fakat teleolojik olmayan- bir istikamet olarak anlaşılmalıdır (Bowie, 2007, s. 29).

Sudaki yansımasına aşık olan Narkissos'un kendi *imagosu* içine düşerek boğulduğu mitten ilham alan bu istikamet, "insan yaşamı içinde problematik olan ilk uğrağı yakalayarak, *ben* kavramına, ona özgü bir ortaya çıkış ve *düşüş* söylemi kazandırır" (Bowie, 2007, s. 29). Nedir bu düşüş söylemi? Çağdaş Fransız felsefesinin düşünsel mirasını göz önüne aldığımızda 'düşüş' terimini 'olumsuz' biçimde okumamak gerektiğini görürüz. Çünkü bu felsefe, idealizmin tersine herhangi bir *olanağın* kökenine boşluğu, merkezsizliği, başarısızlığı, sentezsizliği, *Bir-sizliği (onelessness)*, yarılmayı koymaktadır. *Düşüş* söylemi de çağdaş Fransız felsefesindeki bu kavramlar ailesinin bir üyesi olarak görülebilir. Bu bakımdan Narkissos'un düşüşü de Lacanyen öznenin trajik hikâyesinin ilham kaynağı olarak ele alınmalıdır çünkü öznedeki bu trajiklik yapısal ve radikaldir.

Lacan'a göre ayna evresinde, henüz bedensel bütünlük algısını kavrayamamış 6-18 aylık bir bebek, ilk kez kendi varlığının ayırımına kendisinden farklı ve kendisinin dışında bir yerde, bir yansıtıcı yüzeyde varma şansını yakalayacağı bir sürece girmektedir. Aslında Lacan'ın 'ben'in yapısını tanımlarken ele aldığı işte bu bebek, aynada kendi imgesine bakan veya kendi davranışlarının bir yetişkinin hareketlerinde yansıdığını gören bir canlıdan başkası değildir. Bu bakımdan bebeğin karşısında onu simetrik biçimde 'taklit eden' yansıma, içi boş bir hayalet olmayacaktır aksine bu yansıma, çocuğun "aba-Erlebnis" deneyimini yaşadığı ve neşeyle bir buluş yapmış gibi ilk kez 'işte bul', 'şuradaki benim' önermelerini tasarlayabildiği anın asıl kahramanıdır (Lacan, 2005, s. 1). Lacan bu yansımayı, tam da bu işleviyle *imago** olarak adlandırır. Bu bakımdan ayna evresinde, tıpkı Narkissos'un su yüzeyinde kendi imgesiyle karşılaştığı ve güzelliğine hayran olduğu ana benzer şekilde, çocuğun içinde bulunduğu sevinçli duruma, imgesinden büyülenişine dikkat çeker. Temel ihtiyaçları bakımından hâlâ yetişkinlere bağımlı ve kendi bedensel hareketleri üzerindeki denetimi hâlâ kısıtlı olan çocuk, ayna deneyimiyle burada, bu yansıtıcı yüzeyin karşısında ilk kabataslak biçimleriyle bireyin müstakbel özerkliği ve denetimi hissini yaşamaktadır (Bowie, 2007, s.30). Lacan'a göre bebek burada aynı durumda bulunabilecek bir şempanzeden farklı davranmaktadır; şempanzenin kendi imgesine olan ilgisi karşısındaki görüntünün 'yalnızca bir yansıma' olduğunu fark ettikten hemen sonra dağılırken, bebek bu yansımanın üzerine ısrarla giderek ona bağımlı olmaya ondan haz almaya başlayacaktır (Lacan, 2005, s.1). Bir diğer deyişle "maymun ayna imgesinin epistemolojik bir kofluk olduğunu kabullenip dikkatini başka yere çevirirken, çocuk tuhaf bir iradeyle aldanışı sürdürür" (Bowie, 2007, s.30). Lacan'ın insanı hayvandan ayırdığı noktanın en çok tartışılan kısmı da burasıdır; insanın imgesine olan yaklaşımındaki özgünlük, hayvandan farklı olarak 'yapılanmaya başlayan bir özne çökeltisi' olarak insanın kendi varlığına içkin bir farka delalet eder. Lacan'a göre bu fark ya da çökelti, hareket ve beslenme bağımsızlığı olmayan ve hatta henüz konuşma çağına bile gelmemiş insan yavrusunun kendi yansıyan imgesini böyle sevinçle kabullenışı olması bakımından öznenin, dil ve toplumsal dolayım yoluyla kendini açıkça yapılandırmaya başlamadan önceki ilk halini gösterir. Lacan'ın da belirttiği gibi bu çökelti, insanın sonradan tek başına oluşturabileceği bir yapı değildir (Lacan, 2005, s. 2) zira insandaki bu içkin farkın simgesel matrislerini tanımlayan öge, yalnızca ayna deneyimidir.

Ayna, Boşluk ve Özne

Lacan'a göre insan, üzerinde bilinçdışının temelleneceği bir 'varlık eksikliği düzlemine' sahiptir. Lacan'ın "bilinçdışı, dil gibi yapılanmıştır" mottosu, bu varlık eksikliğinin ontolojinin içine doğru nasıl yapılandığının tekniğini anlatır. Çünkü dil, farkın en açık biçimde görüldüğü yapılanma biçimidir ve bilinçdışının yapılan-

* lat. Yansıma, akis, hayalet.

ması da farkın ilk sezinlendiği noktadan itibaren müjdelendir. Bu bakımdan farkın yapılaşığı olarak değil, fakat onun ilk defa sezinlendiği nokta olarak ayna evresi verilir. İşte bu çerçevede Lacan'a göre özne, söz konusu bu fark ya da eksiklik ile ilişkisinde tanımlanabilen ve farkın kurucu (*constituent*) olduğu fakat öznenin kurulan (*constituted*) bir şey olduğu bir yapı olarak ele alınmaktadır. Söz konusu bu kurulum, belirlenim kazanan eksikliğin yardımıyla mümkün olur. Çünkü ayna dönemi ile simgesel bir matrise yerleştirilecek olan eksiklik, bilinçdışının temelini oluşturacaktır. Bu bakımdan Lacan, eksiklik kavramını bilinçdışı öznenin yapısına yerleştirmiştir; zira özneyi hep üzeri çizili S (\$) biçimde gösterir. Çizik, öznenin varlığındaki radikal eksikliği ifade eder. Yani bir bakıma özne, eksikliğin ayrımı ya da belirlenimidir. Dolayısıyla o, daima bir olmamışlık, tamamlanmamışlıktır. Tanımı gereği imleyenin öznesi olarak ele alınan özne, Gerçek'in* simgeselleştirilmesi ile doğacaktır (Zizék, 2019, s. 37) fakat bu durum aslen simgeselleştirmenin başarısızlığının bir hikâyesi olarak karşımıza çıkar. Simgeselleştirmenin başarısızlığı, yapıdaki radikal eksikliğin bir sonucudur. Fakat bu başarısızlık yine olumsuz olarak okunmamalıdır hatta o, öznenin kurucu unsuru konumundadır. Ayna evresinde bir varlık yanılması ile karşımıza çıkan ve henüz belirlenim kazanmamış olan eksiklik, yansıma ile elde edilen yanılmalı bütünlük duygusuyla geri çekilmeye/bastırılmaya ve bu yolla yansımanın kendisi idealize edilmeye çalışılır. Bir anlamda insan yavrusu, henüz bir özne olarak yapılanmamışken bile imagosu vasıtasıyla kendisini bütünlüklü bir form olarak kavrayabilmektedir. Fakat ayna evresindeki bu yekpare form, tümüyle bir varlık yanılması, bir gerçekleşmemişliktir. Lacan bunu 'tüm insanlar vaktinden erken doğarlar' sözüyle anlatır. Çünkü Lacanyen anlamda varlığa-geliş, bir tür erken doğum, eksik oluş ya da Lacan'ın terminolojisiyle var-gibi (*as-being*) olmaktır. Bu prematüre canlının yapısındaki olmamışlık/eksiklik ise ileri aşamalarda ontolojik biçimde radikalleşecektir. Bir başka deyişle bu yanılmalı varlık hali, öznedeki hiçbir zaman geçmeyecek bir yara izi olarak varlığını sürdürecektir.** Çocuğun yansıtıcı yüzeyde gördüğü imgesi yoluyla kavuştuğu yanılmalı tamlık duygusu, öznenin hayatı boyunca peşini bırakmayacak olan varlık yanılmalılarının ilk tatabikidir.

Görülür ki Lacan'a göre özne denilen şey, bilinçli ben ya da *cogito*'nun sezgisel çıkarımından farklı bir algoritmaya göre düzenlenmelidir. Bu yeni algoritmaya göre, bilinç gibi bir şeyin varlığı bir *karşılıklılığı* gerektirir. Yani özne, ontolojik olarak ilkin onu ayırt edecek, ondaki eksikliğin ayrımına imkân verecek bir yansıtıcı yüzeyle birlikte konumlanır, bu bakımdan "imge ile özdeşim vasıtasıyla kurulmaya başlayacak bu yapının olanağına doğru ilk adımlar, bu yara izinin ya da ontolo-

* Çalışma boyunca karşılaştığımız Gerçek, İmgesel ve Simgesel, Küçük öteki, Nesne a gibi kavramları 2018 yılında yayınlanan "Lacan ve Topoloji" isimli makalede (<http://www.flsfdergisi.com/sayi25/535-554.pdf>) kuramsal detaylarıyla ele almıştık, tekrara düşmemek adına bu kavramları burada yeniden açıklamıyoruz.

** Badiou da bu yara izini 'boşluğun hayaleti' (*phantom of void*) olarak adlandırır.

jik eksikliğin dışsallaştırılması ile atılır” (Kaçar, 2018, s. 537). İşte ayna evresiyle bebek, bu dolayımılama sonucunda yansıtıcı yüzeyde karşılaştığı imajını ilk defa annesinden özerk bir varlık ve bütünlük olarak algılayacak ve ideal-benlik olarak bu özerk varlığa büyük hayranlık duyacaktır. Bu hayranlığın en temel sebebi, bu eksikliğin tatmininin getirdiği hazdır. Yoksa burada benlik, aslında içinde hiçbir şeyin olmadığı öznelğin tözsel özüne dair fetişleştirilmiş bir yanısamadır (Zizék, 2015, s. 129). Bu yanısama ile artık bebek, kendi varlığını bir imaj üzerinden ayırt ederek kendisine bu imaj yoluyla birlik olasılığı kazandırmış ve kendi benliğinin bütünlüğü hayranlık ve sevinç duygularını uyandırmıştır.

Bir ‘ben’ serabı olan ayna-imesi, benliğin üzerinde bütünlüklü bir kontrol sağlama yetisinin zamanla gerçekleşeceğini vaat eder ve gerçekten de bu yetinin gelişimini tetikleyen bir role sahiptir fakat çocuk için son derece keyif verici ve faydalı olan bu ayna, ideal-ben için aynı zamanda bir kapan ve bir yemdir (Bowie, 2007, ss. 31-32). Zira Narkissos mitinde de aynanın bu tehlikeli özelliği sergilenmiştir. Bu kapan, yalnızca narsistik bir vaka olarak ele alınırsa Lacan ontolojisi bütünüyle yanlış anlaşılabilir demektir. Çünkü insan, kendi macerasında “aynada yansıyan imgesinin gerçektirliğini kabul ederek onun büyüsunü bozmak ve öznelğin anlamını kendi başına inşa etme gereksinimi duyacaktır” (Bowie, 2007, s. 31) fakat ne yaparsa yapsın öznedeki bu çatlağın ya da bölünmüşlüğün kapanması Lacan’a göre imkânsızdır. Bu olanaksızlık bağlamında Lacan, ayna evresinde çocuğun imagosu ile kurduğu ilişki yoluyla Narkissos mitini yeniden ele almış olacaktır.

Lacan, ‘kurulan bir şey olarak’ ifade ettiği *öznenin* yapısındaki kurucu unsurları tanımlarken bu unsurları, yapılanan ontolojik düzlemlerle ilişkilendirme biçimleri açısından şematize etmeye çalışır. Lacan’a göre özneyi ontolojik bir düzlem ile keşitiren ana unsur, boşluktur. *Boşluk*, öznenin ‘yapılanmaya başladığını’ gösteren ilk öğedir. Her şeyden önce bilinmelidir ki, Lacanyen ontolojide boşluk bir *arkhe* ya da töz değildir; boşluk, çokluğun ilk belirlenimidir. Badiou, Platon’un *Parmenides* diyalogundaki ‘eğer Bir yoksa hiçbir şey yoktur’ önermesini boşluğu ‘tutarsız çoklukların sunumu’ olarak açıklayabileceğimiz Lacan ontolojisi ile yeniden okuyacaktır. Badiou’ya göre Bir’in yokluğu üzerine detaylıca düşündüğümüzde, tutarsız çoklukların (*inconsistent multiplicity*) retrospektif bir bakışla aslında *hiçlik* olduğunu fark ederiz, o halde *Parmenides*’teki bu ifadenin bizden daha dolaysız ve açık konuşan Yunan diline göre doğru çözümlenişi eğer bir yoksa Çok’un yerini *belirlenim kazanmamış boşluğun* adı yani Antik Yunanlıların hiçlik dediği şey alır (Badiou, 2005, s. 35) şeklinde olmalıdır. İşte Lacan, boşluğun belirlenim kazandığı zemine, daha basit bir ifadeyle boşluğun belirleniminden bir önceki aşamaya günümüzdeki anlamıyla hiçlik ya da yokluk demeyecek, *non-ontolojik* ya da *pre-ontolojik* bir alan olarak ‘Gerçek (*Real*)’ adını verecektir. Burada boşluğun Gerçek’ten koparak bir belirlenim kazanmasını ya da Badioucu terminoloji ile *sunulmasını* sağlayacak tek bir şey vardır: *fark*. Öznenin yapılanması, boşluğun söz konusu bu fark yoluyla

sunulmasıyla mümkündür. Yani boşluktan önce ‘farksızlığın alanında’ *sunulamayan* bir şey vardır. Lacan’a göre bu sunulamayan, *Gerçek (Real)* olandır. Gerçek üzerinde hiçbir belirlenim ve dolayısıyla hiçbir fark yoktur. Gerçek eksik ya da tam değildir. Bizi Gerçek’in eksik değil de tam oluşunu söylemeye sevk eden şey, bizim Gerçek’in dışından yani dışarıdaki simgesel ve mantıksal algoritma içerisinden konuşuyor olmamızdır. Özne, Gerçek’in dışındadır; *ondan çıkmıştır ama onun içindeyken aslında onun içinde değildir*. Lacan’a göre bu bir kelime oyunu olarak değil, yeni bir ontoloji kavrayışı olarak görülmelidir. Töz metafiziğinin bize söylediği, oluşun ve değişimlerin kaynağı, kendisi değişmeyen ama değişimin ve oluşun varlık-nedeni olan kendisiyle özdeş bir töz (arkhe) algısı burada çalışmamaktadır. Burada söz konusu olan yalnızca ontolojinin dışında kalan Gerçek’in, *ontolojinin içine doğru yapılanmasıdır*. Bu bakımdan Lacanyen Gerçek hakkında konuşmanın zorluğu bizatihi bu kavramın tanımlanış şekliyle gelmektedir. Çünkü ontolojinin olmadığı bir konum hakkında konuşmak neredeyse olanaksızdır. Lacan’ın bu noktadaki önerisi, *geriye bakıştır*. Gerçek’in kendiliği* hakkında konuşmak mümkün değildir fakat Gerçek’e doğru *retrospektif* bir argüman kurabilmek pekâlâ mümkündür. Bir diğer deyişle simgesel türetim zincirinden geriye doğru gittiğimizde; yani varlığın bütün sunuluş yüklemelerini kendisinden azar azar soyutladığımızda boşluğun ayrımı ile karşılaşırız (Badiou, 2013, s. 124). Lacan’a göre özneyi nitelleyen boşluğun ilk kez ‘sunulduğu’ süreci keşfedebilirsek; onu, bu sunumu gerçekleştiren *fark* marifetiyle Gerçek’le ilişkilendirebiliriz. Gerçek bize şu soruyu sorduran alandır; “neden hiçbir değil de bir şey var? Çünkü ‘bir şeyin’ ham Gerçek’e, ‘hiçbir şeyin’ de öznenin nüvesini oluşturan olumsuzluğa karşılık geldiğini kabul edersek Lacanyen bir paradoksla karşılaşırız (Zizek, 2019, s. 37) çünkü Gerçek’ten kopuş yoluyla ortaya çıkan ilk varlık bir biçimde boşluktur ya da boşluğun sunumudur. Bu bakımdan boşluk, “yapının tümüne enerjisini veren, çelişkileri bir anaforla savurup *simgesel* bir sirkülasyon altında varlığın bir türeyim halinde ileriye atılmasını sağlayan enerji dolu bir ontolojik öğedir hatta eksikliği ya da deliği ifade ediyor olmasına rağmen o, bütün ontolojik yapıya enerjisini veren devindirici bir deliktir” (Kaçar, 2018, s.543). Öyle ki, özne tam da bu boşluğun üzerinde temellenecektir. Zizek’e göre bu, öznenin doğal ve kendi tanımına içkin *verimli* bir başarısızlıktır; zira öznenin yapısı “kendi başarısızlığından oluşan bir yapıdır” (Zizek, 2019, s. 37). Bu başarısızlık Lacan’ın “psikanalizde gayemiz iyileştirmek değildir” sözünü akla getirmelidir. Hakikaten de “Lacan, Freud’un iyileştirmeye yönelik tıbbi mantığının aksine [...] böyle bir iyileştirme arayışında değildir” (Badiou, 2016, s. 31) ve bu bakımdan simgeselleştirmenin bir hatası olan boşluk, Lacan’ın kendi ontolojisinde göstermek istediği travmatik öznenin kurucu unsurudur. Yani özne yapısal olarak travmatiktir ve onun ne yapısal olarak ne de metafiziksel olarak hiçbir merkezi ko-

* Lacanyen Gerçek, bize fazlasıyla Kant’ın ‘kendinde şey’ini hatırlatmalıdır. Dikkatli bir okuyucu Lacan’ın Gerçek’i tanımlayabilmek için Kant’ın ‘kendinde şey’ kavramı hakkında konuşurken uyguladığı metoda başvurduğunu pekâlâ görebilir.

numu yoktur. O bir biçimde boşluğun sunumudur, “hiçliğin” üzerinde kurulmuş ve buradaki inşası *generic* olarak durmaksızın devam eden bir post-yapıdır. Bu post-yapı, ontolojinin dışında yer alan bir Gerçek’in nasıl ontolojik olarak vuku bulduğu ve bununla çelişecek biçimde bu vuku bulunuşun temelinde daima kendini gösteren bir eksikliğin ya da boşluğun olduğunu ifade eden bir yapıdır (Kaçar, 2018, s. 537). İşte Lacan’a göre ayna da öznenin Gerçek’le ilişkide olduğu boşluğu ortaya çıkaran temel unsurdur. Bu yüzden Lacan, söz konusu bu boşluğun sunumunu *ayna evresi kuramı* ile birlikte ele alır.

Lacan’ın Üstü Çizili Öznesi: Narkissos

Lacanyen Gerçek’in üzerindeki ilk deformasyon olan imgeselliğin bakış yoluyla keşfi, daha önce söylediğimiz gibi farkın ilk sezilendiği nokta olarak yasak elmaya yapılan ilk hamledir. Kendine bakması ya da belki bir başka deyişle *kendini bilmesi* yasak olan Narkissos’un trajik öyküsü aslında bir anlamada aynanın ötesine geçme deneyimidir. Hikâyede, aynanın büyüleyici etkisi Narkissos’u yansıtıcı yüzeyin diğer tarafına çekmeye çalışır. Aynanın bu çekim etkisi ya da bir başka deyişle aynadaki narsistik etki, Lacan’ın aynasındaki imagonun anlamını oluşturur. İmago’nun birinci işlevi oluşum halindeki benliğin kendi bütünlük algısını kuramama edimini tersine çevirmektir yani bir ideal-ben vaadinde bulunmaktadır. İkinci işlevi ise yapısaldır ve bir anlamda Narkissos’un ölümüyle simgelenen ideal-benin kendisini “imha” edişine odaklanır. Bu imha, Lacan açısından yine olumsuz anlamda okunmamalıdır. İdeal-ben yanılmasıyla sınırlıp özne-oluş matrislerinin belirlenim kazanabilmesi için imagonun hükümlerinin sonu gereklidir. Bu son, aynadaki imagodan uzaklaşarak değil; imagonun kendisine olabildiğince yakınlaşarak gelecektir. Çünkü Lacan ontolojisi, içeriğindeki radikal fark mefhumu gereği herhangi bir özdeşlik kavrayışına uygun değildir. Ayna karşısındaki çocuğun kendi imagosu ile olası bir çakışma (*overlap*) durumu, mevcut pozisyonların tümünün ortadan kalkmasına ve yeni bir ontolojik düzlemin kurulmasına neden olacaktır. Çünkü Lacancı mobius şeridi, benliğin imago ile en yakın olduğu noktada kıvrılacak ve imagonun simgesel matrislerin oluşumundaki rolünü aktive etmiş olacaktır. Tam da bu yüzden, Narkissos mitindeki ayna, paradoksal biçimde kahramanın yaklaştıkça uzaklaştığı bir yüzeydir. Görüldüğü gibi Lacanyen yapısalılıkta imgesellik ile gerçeklik arasındaki paradoksal ilişkinin bir benzeri, imgesel ile simgesel arasında vardır. Lacan tarafından Narkissos mitindeki trajik kahramanımızın kendi imagosu ile arasındaki çekim kuvveti ile simgelenen, temel olarak mobius şeridinin kıvrılma refleksidir. Buradaki mobius kıvrılması ya da tersyüz oluş, iki işlevlidir. Çünkü ayna deneyimi ile bebek “hem kendisine dışsal olan bir şeyi, hem de kendisine ilişkin bir duyumu aynı anda yaşamaktadır” (Homer, 2005, s. 37). Lacan’a göre bu kıvrılma ya da -Öklidyen düzlemdeki karşılığı olarak- parçalanma/bölünme sadece daha derin bir bölünmeyi temsilen oradadır; yani bu birinci bölünme, özneye göndermede bulunacak olan yasa koyucunun neden olacağı asıl bölünmenin

(Lacan, 2013, s. 78) ilk etkisidir. Möbiüs şeridi yoluyla *intimite* (içsel) ve *exterieur* (dışsal) kavramlarının birliği olarak ifade edilen (hem iç hem dış anlamında) *extimite* durumu, yalnızca bilinçdışı söylemin Öteki'nden özneye ulaşırken izlediği yolu göstermez; aynı zamanda Lacan'ın birincil etki olarak dikkat çektiği imagonun simgesel matrislere dönüşümünün olanağını da bize verir. Mitte küçük ötekinden simgesel matrislerin olduğu uzaya doğru sürüklenen Narkissos'un benliği, trajik kahramanımızın ölümüyle simgelendiği şekilde (suda boğularak) yok olacak ve aynanın ötesine geçiş yapacaktır. Bir başka deyişle ayna evresindeki çocuk ya da Narkissos mitindeki trajik kahramanımız aynaya her yaklaştığı anda onun dışına çıkma deneyimine de bir o kadar yaklaşmış olacaktır. Çünkü özne olarak yapılanmaya başlayacak olan imajiner ben, son keredede uğruna kendini feda etme noktasına kadar tutkusunun peşinden gidecek ve Lacanyen *gerçekliğin* (reality) içine atlayarak ideal-ben yanılması mecburen son verecektir. Bunun sonucunda da imago, *nesne a* olarak kaybettiğimiz bir nesneye dönüşecek ve bundan sonra "onu bulabilme ve arzumuzu tatmin etme olanağı, simgesel matrisler yoluyla hep bir şeylerin eksik ya da kayıp olduğuna ilişkin olan sürekli duygu biçimi olarak karşımıza çıkacaktır" (Homer, 2005, s. 122). Bu kayıp, daima etrafından dolaşan bir arzu nesnesi ortaya çıkarmak suretiyle yeni bir düzlemin oluşmasını sağlamaktadır. Lacan'ın bu mite dair ortaya koyduğu kuramsal açıklamaya göre "İnsan bireyinin kendi 'ben'i diyeceği bu tutku örgütlenmesinin kaynağındaki enerji ve biçim, onun kendisini kendinden yabancılaştıran bir imgede sabitlediği bu erotik ilişkide yatar" (Bowie, 2007, s. 40) fakat bu benlik ve bütünlük duygusu ya da bu imgede sabitleniş, Lacanyen gerçekliğin (*reality*) öğeleri olan dil ve toplum yasaları ile özne olmak pahasına 'yok olmaya' mahkûmdur. Böylece ikinci bir yabancılaşma ile yitirilen bu ilişki, yeni bir yapı etrafında örgütlenmekte ve başlangıçta imgede sabitlenen ilişki yok olarak yerini simgesel düzleme bırakmaktadır. Bunun sonucunda da imajiner benlik ya da ideal-ben, simgeselliğin üzerinde yapılanan özneliliğin içinde eriyerek kaybolmaktadır; tıpkı Narkissos'un kendi yansıması üzerinde yok olması gibi. Bu açıklama, Lacan'ın imgesel ile simgesel arasında yaptığı ayrımı tümüyle uygundur. Bu bakımdan Lacan için Narkissos'un trajik öyküsü yalnızca aldatıcı (*delusional*) bir kendine hayranlığı anlatmaz, zira kahraman aynanın tuhaf gücü ve çekim kuvvetinin esiri olmakta ve kendini helak edecek derecede yansıyan imgesinin cazibesine kapılmaktadır (Bowie, 2007, s. 40). Bir başka deyişle Narkissos, -tıpkı Lacan'ın aynasındaki gibi- kendi yansıması üzerinden hayran olduğu imajını, gerçekliğin içinde kavrama çatışmasında kaybetmiş ve bu dünyaya bir imaj olarak tutunduğu benliği de özne olmak pahasına sudaki *aynanın ötesine geçerken* boğularak yok olmuştur. Narkissos'un sudaki aksine doğru yapacağı her hamle, imajiner benliğinden kendi gerçekliğine doğru yapılanmakta olan eksikliği daha da görünür kılmıştır, ta ki o benliği yok edene kadar. Böylece Narkissos'un sudaki yansımasında hayran olduğu benliği; özneleşirken aşılabilir bir deformasyona uğramış ve mitte sembolize edildiği şekliyle Narkissos bunu hayatıyla ödemiştir. Görüldüğü gibi Narkissos'un

ölümüyle sembolize edilmiş olan basit bir psikopatolojik olgu değildir; Lacan'ın Narkissos mitinden devşirdiği yeni anlam, imgesel ile simgesellik arasındaki trajik bölünmenin tümüyle öznenin inşasıyla ilgili olduğudur. Çünkü öznenin inşası ile benin yıkımı birlikte örülmüştür; yabancılaşmadan kaçışın tek yolu yabancılaşma halinin ağırlaştırılmasıdır (Bowie, 2007, s. 41) yani sudaki imagonun içine *gözü pek bir atlayış*.

Kaynakça

- Badiou, A. (2005). *Being and Event*. (Trans. O. Feltham). New York: Continuum.
- Badiou, A. (2013). *Sonsuz Düşünce*. (Çev. I. Ergüden ve T. Birkan). İstanbul, Metis Yay.
- Badiou, A. & Roudinesco, E. (2016). *Dün, Bugün, Jacques Lacan*. (Çev. Akın Terzi). İstanbul, Metis Yay.
- Bowie, M. (2007). *Lacan*. (Çev. V. Pekel Şener). Ankara. Dost Yayınları, 2007.
- Homer, S. (2005). *Jacques Lacan*. (Çev. Abdurrahman Aydın). Ankara, Phoneix.
- Lacan, J. (2005). *Ecrits*. (Trans. Alan Sheridan). London, Routledge.
- Lacan, J. (2013). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı*. (Çev. Nilüfer Erdem). İstanbul, Metis Yay.
- Kaçar, E. (2018). Lacan ve Topoloji. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, Sayı 25, ss. 535-554.
- Kant, I. (2010). *Arı Usun Eleştirisi*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul, İdea Yay.
- Sarup, M. (2017). *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*. (Çev. Abdubaki Güçlü). Ankara, Pharmakon.
- Zizék, S. (2015). *Hiçten Az, Hegel ve Diyalektik Materyalizmin Gölgesi*. (Çev. Erkan Ünal). İstanbul, Encore Yay.
- Zizék, S. (2019). *Kendini Tutamayan Boşluk*. (Çev. Barış Engin Aksoy). İstanbul, Metis Yay.